

А зовется "Град Смятенных" и "Скорбей Обитель".
В нем лишь черные одежды носит каждый житель».

Незнание языка не позволяет предположить, синонимы ли в данном случае «тоска» и «печаль» или это одно и то же слово.

Черный иногда воспринимается как цвет мрака и тьмы в христианском искусстве. В этом случае он соотносится с дьяволом, преисподней и муками грешников

Вывод. Цветовая символика в религиозной культуре всегда играет определенную идеологическую роль.

В борьбе с доисламской культурой ислам искоренил иконическую символика и антропоморфные изображения богов и в своей культуре активно применил чистые (неизобразительные) цвета, создал свою цветовую символика. В догматах ислама свет уже не соотносился с образами творца. Это было не абсолютное сияние библейского бога, а оптический феномен Природы, созданный им. Поэтому исламский свет имеет определенные значения: Солнце, Месяц, Звезда, Утро, Заря, Ночь и собственно Свет. В исламе от библейской трактовки отличается и символ Тьмы. Тьма не противопоставляется Свету, а находится с ним в причинной связи. Тьма – это одеяние Ночи, Тень – это творение Солнца, Тень – это космическая глубина, нечто непознаваемое, но реальное.

Для выражения большей экспрессии цветовые отношения в исламе строились и на гармонии цветовых пятен подобно музыкальным аккордам. Соотношения цветов в них определяли основную цветовую тональность, которая могла быть «минорной» и «мажорной», т. е. по-разному напряженной и активной.

Источники и литература:

1. Базыма Б. А. Психология цвета. Теория и практика / Б. А. Базыма. – СПб. : Речь, 2007. – 208 с.
2. Крымские татары : хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре / ред.-сост. : М. А. Араджиони, А. Г. Герцен; Таврический Нац. ун-т им. В. И. Вернадского; Крым. отделение ин-та востоковедения им. А. Е. Крымского НАН Украины; Историко-археологический благотворительный фонд «Наследие тысячелетий». – Симферополь : Доля, 2005. – 576 с.
3. Купер Дж. Энциклопедия символов / Дж. Купер. – М. : Золотой Век, 1995. – 402 с. – (Символы : кн. IV)
4. Лотман Ю. М. Семиосфера : Статьи. Исследования. Заметки / Ю. М. Лотман. – СПб. : И-во-СПб, 2004. – 704 с.
5. Лотман Ю. М. и тартуско-московская семиотическая школа. – М. : Гнозис, 1994. – 548 с.
6. Полякова Е. А. Миниатюра и литература Востока / Е. А. Полякова, З. И. Рахимова. – Ташкент : Изд-во лит-ры и иск-ва им. Г. Гуляма, 1987. – 284 с.
7. Сайгушкіна Т. Символика цвета в христианском искусстве / Т. Сайгушкіна //Символ в религии и философии : сб. науч. трудов / Херсонес Таврический. – Севастополь, 2005. – С. 183-190.
8. Символы Русской Православной Церкви / А. Н. Казакевич. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2008. – 448 с.
9. Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре старожильского населения Крыма / ред.-сост. : М. А. Араджиони, А. Г. Герцен; Комитет по охране культурного наследия Сов. Мин. АРК; Крым. отделение ин-та востоковедения им. А. Е. Крымского НАН Украины. – Симферополь : Таврия-Плюс, 2004. – Ч. 1 : Мусульмане. – 768 с. – (Этнография Крыма).
10. Царевич, заколдованные розы и дочь Желтого царя // 1001 ночь : сказки. – К. : Лілея, 1993. – С. 277-282.
11. Шукуров Ш. М. Искусство и тайна / Ш. М. Шукуров. – М. : Алетейя, 1999. – 248 с.

Семчук Н.І.

УДК 572.9:001.141

ЕТНІЧНА КУЛЬТУРА СЛОВ'ЯН ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛІА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Будь-який народ, що справді має давні історичні корені, у сучасному своєму житті так чи інакше відтворює ті сутнісні риси й особливості, які сформувалися ще на перших кроках його історичного шляху. Попри всю різноманітність культурно-історичних об'єднань людей, ці риси і явища є спільними для них і мають прояв у громадському, економічному, культурному житті. У контексті зазначеного педагогічні системи не є винятком – в основі їх структури і змісту лежать істотно однотипні ознаки, що віддзеркалюють їх походження, природу явищ і процесів, що формують ці педагогічні системи.

Достатньо вивченою є виховна спрямованість соціалізації у контексті етнокультурних процесів, що сягають доісторичних часів первісного устрою й становлять ядро традиційної народної педагогіки [3, 7, 9, 11]. Але в надрах епохи протописьма в усіх народів з'являється, разом із спеціальною технічною освітою (у рамках учнівства), і прототип формальної загальноосвітньої школи для усіх членів суспільства, мета, зміст, організаційні форми й методи якої мали довгу історію і значною мірою зберегли свою сутність до наших часів.

Найважливішим елементом виховання, починаючи з первісного суспільства, були ініціації (від лат. – здійснення таїнства, посвята) – орієнтовані на вік обряди посвячення людини у новий соціальний статус. Завершальному ритуальному обряду передувала більш-менш тривала підготовка до переходу індивідуума на новий рівень розвитку в межах певної соціальної групи – від невігластва до знання, від безвідповідальності до обов'язку, від безтурботного дитинства до дисциплінованої зрілості.

У XX столітті етнічна культура стає центром уваги цілого ряду антропологічних дисциплін. Дослідники отримують можливість оперувати вагомим емпіричним матеріалом, з'являється можливість узагальнення. На початку століття Арнольд ван Геннеп, французький етнограф і фольклорист, зазначив, що обряди всіх без винятку етносів складаються з трьох чітких послідовних етапів: *сегрегації* – виокремлення індивіда від старого оточення, його розрив з минулим, *транзиції* – стан переходу та *інкорпорації* – поступове включення індивіда у свою соціальну групу, але вже у новій якості [5]. Індивід (чи група), що ініціюється, на першому етапі відлучається від старого свого статусу, потім адаптується до нового упродовж деякого часу, нарешті, знову включається в суспільство вже у новому соціальному статусі. Після проходження усіх етапів цього обряду ініційований стає ідентичним дорослим членам клану. Так, обряд відокремлення від «безстатевого» світу і входження у світ, де існує розподіл за ознакою статі, дуже схожий у різних народів. У слов'ян, наприклад, чітко спостерігаються усі 3 етапи. У рамках традиційної вікової градації українців, а також західних слов'ян, виокремлення хлопчиків в особливу підліткову групу починалося з 6–8 років. З часом дорослі хлопчики складали тісно згуртовану групу, в якій перебували до 14–16-річного віку. Далі, пройшовши обряди посвяти (*перехід*), вони ставали членами об'єднання дорослих хлопців. Доволі чітко оформленими такі групи підлітків були на українському Поліссі, де дослідниками відзначено їхню схожість з підлітковими групами архаїчних суспільств. [2, 3]. Значну роль в об'єднанні підліткової групи відігравали кепкування з боку дівчат і дорослих хлопців, які, у свою чергу, не обмежувалися, зазвичай, тільки словами, але й переходили «до справи»: закидали капелюх підлітка на дах, знімали з нього штани, підвішували вниз головою тощо. Прагнення протистояти цим діям і стати згодом членами дорослої молодіжної компанії (*включення*) об'єднувало підлітків у єдину групу.

Вивчення східнослов'янських магічних казок дало можливість дослідникам припустити, що місцем ініціації для давніх слов'ян був ліс [10]. Проведення ініціації в лісі підтверджується даними близьких слов'янам традицій – індоарійської, німецької і под. Відповідно до вірувань слов'ян ліс традиційно асоціювався з потойбічним світом і, як «чужа територія», протиставлявся «своєму», «обжитому» ареалу. Божеством потойбічного світу східні слов'яни відводили значну роль. Таким божеством є, наприклад, Яга, яку вони ототожнювали з богинею Мокошою. Саме її функцією були визначення долі людини і володарювання над світом мертвих. Принаймні у багатьох так званих «ініціаційних» казках Яга (інколи відьма) є одним з головних персонажів, що ту ініціацію проводять.

У лісовому таборі ті, хто ініціюються, переживали ритуальну смерть. Це головна риса другої фази ініціації – перехід. Важливо, що мала місце не лише ритуальна смерть, але й поглинання, «проковтування» ініціантів міфічним чудовиськом. Символічне пожирання їх і наступне «повернення» є частиною обрядів посвяти хлопців у багатьох народів первісного суспільства. Те ж було характерним і для європейських народів архаїчної доби [2]. Саме перебування в череві чудовиська надавало тим, хто проходили ініціацію, магічні знання і владу над навколишнім світом, оволодіння якими є одним з головних призначень ініціації. Більшість слов'янських казок свідчать, що чудовиськом, яке «пожирало» хлопців у давнину, був Змій або жакхливий вовк (Залізний Вовк) тощо. Інші казки розповідають, що герой, якого проковтнув і повернув Змій, отримує необхідні знання й матеріальні блага. Можна припустити, що насправді ініціанта кидали в пашу Змія-Велеса – покровителя ініціації та володаря таємних знань, як це засвідчено у народів первісного суспільства в історичну добу.

Одним з найважливіших моментів давньослов'янської юнацької ініціації було ритуальне переродження ініціанта у вовка. Водночас, у деяких слов'янських племенах, очевидно, паралельно існувало й ритуальне переродження у ведмеда, хоча воно і було менш поширене. Ритуал «перетворення» людини на звіра включав одягання звіриної шкури, особливі екстатичні танці, а також вживання галюциногену, що створював ефект такого переродження. Використання галюциногенів під час юнацьких ініціацій, ймовірно, підтверджується застосуванням алкоголю в ініціаціях історичної доби. Зокрема, алкоголь застосовували запорізькі козаки під час своїх посвят, а також поляки, які напували ініціанта до втрати свідомості. Пройшовши обряди перетворення на вовків, псів або ведмедів, хлопці ставали членами «звіриних» союзів, що давало їм право вести війни з ворогами свого племені, а також полювати. Водив молодих воїнів-«звірів» у бій вождь-«чарівник». Такі здібності в одному із староруських літописів та у «Слові о полку Ігоревім» має князь Всеслав Полоцький.

Соціалізація, інкультурація й освіта вводять людину в культуру її спільноти. Усі разом вони прагнуть сформувати поведінку нового члена суспільства, аби уможливити перебування його у товаристві дорослих людей, привернути до ролі (часто вже визначеній) у суспільстві, стану і функцій. Мета – та ж, що і зараз: вести дітей по шляху повноцінного членства у племені. Йдеться про *тренування у приналежності до групи*, що відбуваються під час ритуалів вікового переходу від дитинства до дорослості: ще до ініціації діти залучаються до реальних процесів дорослого життя. М. Мід пов'язує ці «тренування» з емпатією, ідентифікацією та наслідуванням [8]. Навчання відбувається через працю і спостереження. Навчають дітей знайомі їм люди з їх власного племені. Підлітків віддаляли від сімей і тривалий час систематично готували до випробувань, підпорядковуючи новим для них людям, аби глибше укорінити відданість племені як найбільш повній спільноті. Навчання мстило повний набір культурних цінностей: вірування племені, міфи, філософія, історія, ритуали, право тощо. Без оволодіння знаннями повноправне членство в племені було неможливим. Таким чином, підготовка до ініціації була своєрідною школою, в якій ідеї складали найцінніший зміст освіти. Пізніше впровадженням цих цінностей стала опікуватися церква.

Як бачимо, призначення школи вбачалося у суворо стандартизованій і регламентованій правилами соціальної діяльності, спрямованій на прискорене і ефективне включення молодого покоління у суспільне життя. Таким же призначенням залишилося і до наших днів. До речі, іспити збереглися саме як випробування

під час переходу в новий стан. І сьогодні ритуали та обряди оберігають людину і суспільство від дезінтеграції, особливо коли в них відбуваються глибокі внутрішні та глобальні зміни.

Отже, витоки сьогоднішньої масової школи ми виявляємо в ритуалах, церемоніях, обрядах первісної ініціації дітей і молоді у віковій групі повноцінних членів общини. У первісно-родових культурах ще в доісторичні часи, як свідчать археологія і етнографія, виникла освіта, яку не можна не визнавати за справжню шкільну освіту.

В той же час, якщо прогресивні шари сучасних етносів імпліцитно зберегли духовну складову прадавніх ініціацій (у знятій формі), культурно відсталі і дотепер практикують фізичну складову ініціацій – насильство та жорстокість, як то кримінальна традиція, армійська «дідівщина», деякі напрями молодіжної субкультури (скінхеда, футбольні фанати тощо). Насильство є їхнім культурним, демаркаційним кодом. Насильство є аналогом ритуалу «переводу» (підвищення статусу), «засобом» пояснення, навчання, пізнання і покарання. Пізнавально-пояснювальне значення насильства відбилосся в лексиці: знання можна «утовкмачити», «вбити в голову» і, відповідно, відчуті на власній шкірі («на власному досвіді»). Доцільно згадати про тілесні покарання дітей розгами, ложками (у разі порушення застільного етикету), що вважалися оптимальним заходом повчання. Якщо посвята є долученням до норми, то покарання – поверненням до неї. Побиття асоціювалося з «просвітленням» («зірки» з очей, «ліхтарі» під очима тощо), а, значить – з розширенням соціального оточення [1].

Нанесення татуювання також пов'язано з моментом посвяти і усвідомленням своєї ідентичності. Акцентування на відчутті болю у процесі татуювання притаманне для спільнот, що культивують (використовують) насильство. Значення татуювання як символу ідентифікації зі своєю спільнотою відбивається у семантиці зображень, що наносяться. Найчастіше це груповий символ. Татуюванням спільнота позначає тіла своїх членів і, зокрема, ті їх частини, на використання яких (і контроль функцій) вона в першу чергу заявляє свої права. Розпис тіла (татуювання, пірсинг, скарифікація, розфарбовування) є варіантом соціокультурного формування тіла.

Символічні форми гри, магії або вербальної агресії – явища переходу насильства з експліцитної в уявну, символічну форму. Так, картярство, як струнка система правил, є умовною заміною фізичного насильства, засобом розподілу ресурсів. Якщо такі культурні коди не спрацьовують, то відбувається повернення до первинного і випробуваного способу тілесної комунікації – фізичного насильства. Ініціація як така стала атавізмом, проте саме вона є типовою для примітивних співтовариств, зокрема, кримінальних.

Псевдоініціація властива сучасним підліткам. Архетипові теми і ситуації, як то втеча з дому, самостійність, ризик, незалежність, прагнення випробувати себе, утвердити у новій якості, у групі собі подібних, руйнація батьківських стереотипів, шукання і наслідування героя, подвиги, звернення до тем смерті і хаосу спонтанно проявляються у підлітковому віці в тій чи іншій формі і є втіленням сурогатів ініціації. Це все те, що супроводжує процес особистісної зміни, проте наша культура, не маючи осмислених ритуалів ініціації, не може вжити необхідних заходів – суто виховних заходів – для підтримки індивіда, для успішного завершення процесу «переходу».

Важливо зазначити, що саме під час цих заходів (ритуальних церемоній) випробовувалася (іноді досить жорстоко і хворобливо) воля молодої людини, сміливість, стійкість, витривалість, перевірялася якість засвоєного досвіду. Ритуальні церемонії супроводжувалися піснями, танцями, проходили у світлі вогнищ, у присутності усіх членів племені. Усе це надавало особливої урочистості події, покликаний максимально ефективно впливати на психіку і поведінку тих, хто проходив посвяту, зміцнити в їхній свідомості уявлення про якісну зміну їх громадського статусу, підкреслити особливе значення переходу з однієї вікової групи общини в іншу, надихнути на оволодіння новою соціальною роллю.

Через поступове продовження віку дитинства онтогенетичний період перетворення дитини в дорослу людину у наступні історичні епохи включав все більшу кількість циклів ініціації. Вони змінювалися за своїми формами відповідно до розширення їх соціально-психологічної сутності і класової орієнтації (посвята у лицарі в середньовіччі, конфірмація, перше причастя, присяга, весілля, коронація, соборування тощо), поширюючись практично на все життя людини.

За радянських часів обряди ініціації існували в інституціях «жовтенят», «піонерів», «комсомольців», військово-спортивних організацій, студентських будівельних загонів, з випробувальним терміном, ритуальною процедурою прийому в члени союзу або партії, посвята у студенти і тому подібне. Сьогодні більшість із них відійшли у небуття, ніяких нових суспільно організованих форм посвяти дитини у відповідний кожному етапу її психофізіологічного дорослішання новий соціально-психологічний статус не з'явилося. Вивчення етнокультурних складових у формуванні систем виховання і освіти дозволяє припустити, що природною альтернативою деструктивним формам задоволення еволюційно-біологічної потреби в ініціації може бути соціально позитивна спрямованість педагогічної акції, яка покликана допомогти здійснити дитині-підлітку перехід у новий соціально-психологічний статус (статус здорового, повноцінного, дорослого члена суспільства). Важливим компонентом цього процесу є долання власних недоліків, деструктивних стереотипів і хворобливих симптомів в результаті здійснення подвигів («гучних» і «тихих», «спільних» і «особистих»), що є свідченням перемоги над власними проблемами, досягнення соціально-психологічної «зони найближчого розвитку» (Л.С. Виготський).

Як видно, вивчення процедур ініціаційного типу, що передбачають зміну особистісних якостей під час включення людини у нові для неї види діяльності, є актуальною проблемою сучасної педагогіки. Актуальність цієї проблеми підвищується формуванням у сучасному суспільстві нових видів діяльності, що

вимагають від людини якісних змін. На думку сучасних психологів і психотерапевтів, всебічне вивчення процедур ініціації дозволить розробити освітньо-виховні технології, що забезпечать спрямовану зміну особистісних якостей індивіда [6,12]. У зв'язку з цим доцільною і вкрай важливою видається розробка педагогічних технологій ініціаційного типу, спрямованих на адаптацію особи до різних якісно нових для неї видів діяльності. Практики, побудовані за принципом традиційних ініціацій, необхідно трансформувати з рівня стихійного хаотичного способу виховання на рівень професійної педагогіки.

Урахування етнологічного фактору і традиційного сценарію під час розробки педагогічних технологій допоможе коригувати особистісні характеристики людини. Зважаючи на те, що входження індивіда в процедуру ініціаційного типу має бути виключно добровільним, свідомим і передбачати високий рівень особистої відповідальності за результати проходження процедури, нові виховні практики навряд чи зможуть використовуватися масово і стати поширеною та уніфікованою виховною методикою. Однак практикувати таку методика мають освічені, ініціативні, відповідальні, соціально і психологічно зрілі педагоги.

Джерела та література:

1. Антропология насилия / отв. ред. : В. В. Бочаров, В. А. Тишков. – СПб., 2001.
2. Балушок В. Г. Инициации древних славян (попытка реконструкции) / В. Г. Балушок // Этнографическое обозрение. – 1993. – № 4.
3. Балушок В. Г. Инициации древнерусских дружинников / В. Г. Балушок // Этнографическое обозрение. – 1995. – № 1.
4. Волков Г. Н. Этнопедагогика : учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Г. Н. Волков. – М. : Академия, 1999.
5. Геннеп Арнольд ван. Обряды перехода : Систематическое изучение обрядов / Геннеп Арнольд ван. – М. : Вост. лит. РАН, 2002. – 198 с.
6. Громов Д. В. Возрастная инициация как элемент воспитания : традиция и современность / Д. В. Громов // Ритуальное пространство культуры : материалы междунар. форума. – СПб., 2001. – С. 145-146.
7. Корнетов Г. Б. Антропологический контекст интерпретации историко-педагогического подхода / Г. Б. Корнетов // Вестник университета российской академии образования. – 2002. – № 3. – С. 67-79.
8. Мид М. Мужское и женское. Исследование полового вопроса в меняющемся мире / М. Мид; пер. с англ. : М. Ошурков и др. – М. : Росспэн, 2004. – 412 с.
9. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. / В. А. Мосіяшенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 176 с.
10. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. – Ленинград, 1986. – С. 82-87.
11. Хофман Франц. Мудрость воспитания. Педагогика. Педагогика : Очерки развития педагогической теории. Фрагменты издания 1979 г. : [Электронный ресурс] / Хофман Франц; пер. с нем. и прим. Б. М. Бим-Бада. – Режим доступа : <http://www.bim-bad.ru/biblioteka>
12. Шевченко Ю. С. Радостное взросление : личностный рост ребенка / Ю. С. Шевченко, В. П. Добридень. – СПб. : Речь, 2004. – 202 с.